

СЪВРЕМЕННИЯТ МОДЕЛ НА СЕКСУАЛНО ВЪЗПИТАНИЕ

Иван П. Иванов

Проблемите, свързани със сексуалното възпитание на младите хора е необходимо да се разглеждат от широки социални позиции, в неразривна връзка с развитието на обществото. При това те трябва да се обсъждат трезво, коректно научно и реалистично. Процесите, ставащи във всички сфери на живот у нас доведоха до действителността ни някои феномени, отдавна известни на човечеството, които дълги години бяха елиминирани у нас по идеологически причини. Преходът от тоталитарно към демократично общество е свързан и с промяна на възпитателните цели, съдържание и технологии.

Много важни промени стават и в областта на интимния и особено на сексуалния живот на човека. Осъзнаването на неговото голямо значение за личността и за обществото като цяло, неговата жизнена фундаменталност и социокултурна насоченост води до преосмисляне на цялата система на сексуално възпитание от позициите на съвременната педагогическа парадигма.

СЕКСУАЛНОТО ВЪЗПИТАНИЕ е процес на целенасочено и управлявано взаимодействие на възпитаника със социализиращите фактори, в хода на който се формират знания, умения и установки на личността, свързани със социално ценните отношения и начини на поведение в сексуалната сфера. Тъй като сексуалната активност е една от съществените и важни насоки на активност на човека, резултатът от сексуалното възпитание е сред значимите страни на цялостното и хармонично развитие и реализация на човека.

РЕЗУЛТАТ ОТ СЕКСУАЛНОТО ВЪЗПИТАНИЕ е определено ниво на възпитаност, изразяваща се в информационна, мотивационна и операционална готовност на личността за участие в регламентирани от обществото дейности и основани на вътрешна мотивация самодейности за задоволяване на сексуалните потребности.

Сексуалното възпитание има редица **аспекти** - психически, социален, здравен, етичен, културен, естетически, правен. То може да се интерпретира по различен начин и от различна позиция. Най-често срещаната грешка е принижаването на секса до предимно физиологична дейност и оттам монополизирането на съответната проблематика от медиците [Виж 9]. Именно затова е по-правилно да се употребява терминът "**сексуално възпитание**" вместо по-тясното "полово възпитание". С това се извежда на преден план и се подчертава социокултурната страна на сексуалните отношения, сексуално-еротичния пласт на човешките отношения, в които най-ярко проличава социализираността на човека в тази сфера.

В съвременния свят съществуват три обособени **модела** на сексуално възпитание, според доминиращата концепция. Тези модели са следните:

РЕСТРИКТИВЕН (ОГРАНИЧАВАЩ) - основаващ се на едностранна етическа, идеологическа или религиозна концепция, затворена в границите на един социокултурен контекст и налагаща вече

разработени идеи. Този модел включва активен трансфер на ценности от старото към новото поколение при минимум странична информация. Счита че, че има само един правилен начин на сексуално действие, който трябва да се усвои, като при това детето се предпази от всички други вероятности, тълкувани като перверзии. Ценностният модел включва: самоконтрол; потискане в някаква степен на проявленията на пола; примат на духовните ценности; подчинение на възрастните; доверие; личен пример; чистота; целомъдрие; отговорност; сексуална репродукция; отрицание на девиациите; традиционни роли на мъжа и на жената, бащата, майката и децата.

Моделът е исторически пръв, традиционен и сега е характерен за много страни, с доминираща католическа, източно православна, ислямска и будистка култури, в това число и за България.

Този модел в български условия се сблъсква с някои феномени, най-важният от които е новият сексуален морал на 80-те години, изразяващ се в:

- Либерализация на секса в количествен и качествен план.
- Сnižение на нравствените критерии, свързани със секса.
- Масово отхвърляне на монопола на брака върху секса от младото поколение.
- Нравствено оправдание на паралелните сексуални връзки.
- Наличие на двойствен стандарт - толерантност към сексуалните връзки на мъжа и ограничаване на тези на жената.
- Безгрижие и безотговорност към социалните и медицински последици от сексуалното общуване.[1,3]

ПЕРМИСИВЕН (РАЗРЕШАВАЩ). Той се основава на неутрално отношение към възпитаника, препятстващо обмена на мнения и ценности между поколенията. Акцентира се върху два основни принципа: свобода на достъпа до всякаква информация и свободен избор на раз лично поведение. В ценностния модел на този тип сексуално възпитание влизат: отрицание на традицията; изключване на чувството за вина и тревожност; свобода от възрастните; независимо формулиране на нравствени норми; пълнота на сексуалните изживявания; лична морална отговорност за сексуалните отношения.

Този модел е популярен в протестантските страни и особено в Северна Европа и се разви на фона на сексуалната революция от 60-те години. Разглежда се обикновено като контра теза на класическия рестриктивен модел, с всичките недостатъци на крайностите.

МЕДИАЛЕН (СРЕДИНЕН) - основаващ се на идеологически плурализъм, позволяващ диалог, уважаващ възгледите и на детето, и на възрастните (родители, учители и др.). Счита се, че човек трябва да получи цялата информация и заедно с нея и границите на препоръчителното (но не и задължително) поведение.

Ценностният модел включва както репродуктивен (демографски) и здравен, така и хедонистичен, етически, психологически и фамилиарен аспект; Медиалният модел на сексуално възпитание е характерен за следвоенните поколения във високо развитите страни от Средна и Западна Европа и Америка. Той придобива все по-изразен общочовешки вид, защото гарантира в достатъчна степен зачитането на правата както на социума, така и на отделната личност и в този смисъл има подчертано

либерално демократичен характер. Има достатъчно основание да се счита, че той е перспективен за България.

Съобразно с медиалния модел трябва да се преосмислят и редица важни компоненти на теорията и практиката на сексуалното възпитание.

Към **целите и задачите** на сексуалното възпитание, актуални за нашето съвремие спадат:

1. Усвояване на научно верни знания за биологичните, хигиенните и социални проблеми на пола, развитието и поведението на мъжа и жената; мъжествеността, женствеността и андрогинността; половият и сексуалния живот.
2. Овладяване на елементите на морала, регулиращи сексуалните отношения.
3. Формиране на знания и установки за социалната и индивидуална значимост на сексуалните отношения и на тази основа умение за правилно от нравствена гледна точка решение на конкретни личностни проблеми.
4. Подготовка за здрав и пълноценен сексуален живот. Овладяване на техниките на секса и начините за контрацепция
5. Полова и сексуална идентификация, индивидуализация и персонализация, разглеждани като стадии на психосексуална социализация на личността.
6. Изграждане на култура на проявление на интимните чувства, така, че задоволяването на емоционалните и сексуални потребности да става на основата на социалните норми и в дейностни форми, взаимоприемливи за партньорите и без засягане на благополучието им.
7. Овладяване на умения за общуване със сексуалния партньор, за съобщаване на собствените сексуални желания, за откриване на неговите, за свободно обсъждане на сексуални въпроси.
8. Профилактика на неправилната психосексуална социализация. Ресоциализация при необходимост.
9. Подготовка за семеен живот, изразяваща се във формиране на отговорно поведение и достигане на щастие в семейните отношения; даване на знания за правата и отговорностите на семейния човек; умение за общуване и вземане на рационални решения относно семейния живот, отношенията в семейството и социалните му връзки.

Известни са няколко подхода към **ПРИНЦИПИТЕ НА СЕКСУАЛНО ВЪЗПИТАНИЕ** [2,5,6]. Доста от тях вече са остарели и са свързани с неактуални модели на възпитание, а други включват положения, идеи, изисквания, които са важни, но едва ли могат да се нарекат принципи. Те по-скоро трябва да бъдат отнесени към съдържателната страна на сексуалното възпитание или към условията за процъфтяването му. В една съвременна система от такива принципи според нас би трябвало да се включат:

Идейност. Връзка с морала, правото, религията, идеологията, науката, изкуството и другите форми на духовен живот на обществото. Наличие на ясен възпитателен идеал.

Адресност. Социална и биологична адекватност на възпитанието. Съобразяване с пола, възрастта, личността на възпитаника и средовите детерминанти на възпитанието.

Комплексност, цялостност, непрекъснатост на възпитанието. Координиране на възпитателните фактори.

Систематичност на възпитателното въздействие.

Научност и достоверност на информацията. Пълно използване възможностите на учебното съдържание. Единство на възпитание и обучение.

Достъпност, понятност, яснота. Концентричност на информацията.

Единство на теория и практика. Възпитанието е подготовка за живота.

Единство на емоционално и рационално начало във възпитанието.

Трайност на резултатите от възпитанието.

Уважение и възискателност, доверие и искреност към възпитаника.

Контрол и поддръжка на възпитаника.

Своевременност на възпитанието. Превантивен характер.

Активност и съзнателност на възпитаниците. Самостоятелен избор на начина на живот.

Неделимост на сексуалното възпитание от останалата възпитателна работа.

В сексологията съществува единство в разбиранията за типичния съвременен начин на сексуално поведение. Към това разбиране може да се прибавят и свойствените за медиалния модел етически представи. Този модел ще приемем като базисен за ценностната характеристика на сексуалното възпитание, макар и в много отношения да е иновационен за нашата действителност.

Счита се, че един човек при всички случаи трябва да води **здрав сексуален живот**. По определението на СЗО това е: *"комплекс от соматични, емоционални, интелектуални и социални аспекти на сексуалното съществуване на човека, позитивно обогатяващи личността, повишаващи комуникабельността на човека и способността му за любов. Той включва: (1). способност за наслаждение и контрол на сексуалното и детеродно поведение в съответствие с нормите на социална и лична етика; (2). свобода от страх, чувство за срам и вина, лъжливи представи и други психологични фактори, потискащи сексуалната реакция и нарушаващи сексуалните отношения; (3). отсъствие на органични разстройства, заболявания и недостатъчности, пречещи на осъществяването на сексуалните и детеродни функции на личността.*[5,8]

Сексуалният живот освен здрав, трябва да е **пълноценен**. Това е възможно само ако в него съществува хармония, особено в диспозиционен аспект между разбирането му като средство за&

- релаксация,
- прокреация (раждане на деца),
- рекреация (чувствена наслада),
- познание,
- комуникация,
- сексуално самоутвърждаване,
- поддържане на форми на ритуално поведение,
- компенсация на други страни на емоционалния живот. [7]

Медиалният модел на сексуално възпитание има етическа основа, която може да се систематизира в следните няколко тезиса:

- Сексът е важна страна на човешкия живот.
- Обществото има право и задължение да ограничава сексуалните потребности и желания на хората, тъй като те не могат да се разглеждат като напълно частно и индивидуално дело.
- Трябва да се унищожат лъжливите и лицемерни препятствия, анахронизми и предразсъдъци.
- Хората са свободни и равни, но колкото повече свобода се дава на хората, толкова те трябва да са по-зрели и отговорни.
- Сексуалното възпитание трябва да създава добре очертани модели на желаемите установки и типа поведение.
- Ясно трябва да се формулират сексуалните етически норми, за да се постигне хармония с обществото.
- Моралната ценност на секса не зависи от отношението му към закона и религията
- Допустимите форми на сексуална активност се определят от физическата, психическа и социална зрелост на двамата и доброволното и отговорното им участие.
- Верността към партньора не се отнася само до сексуалните отношения. Тя е морално задължителна за брака.[10]

Така очертаните насоки на сексуално поведение и рамките, в които подлежи на нравствена регулация дават възможност за определянето на **съдържателната структура** на съвременното сексуално възпитание като една система от общочовешки ценности, включваща:

- Сексуална ролева идентичност на индивида.
- Духовно и физическо здраве.
- Положително отношение към проявленията на сексуалността.
- Информираност за механизмите, изявите и динамизмите на сексуалността на двата пола. Хигиена на пола.
- Очертаване на границите на желания модел, идейно въвличане в него. Критично, но не императивно отношение към отклоненията.
- Отхвърляне на стереотипите, лъжливостта, нечестността, архаичните забрани и предразсъдъци.
- Хуманизъм, уважение към хората от своя и другия пол, грижа и защита. Зависимост от другите в сексуалния живот.
- Равенство на личностите и половете. Справедливост.
- Индивидуална свобода. Доброволност на участието.
- Ненатрапчивост, ненасилие, ненарушаване на основни социални норми и благополучието на другите хора.

- Съхраняване на детеродната способност на жената и оплодителната способност на мъжа.
- Лична отговорност.
- Пълноценно и здраво семейство.
- Вярност към партньора.
- Хармония на интересите на личността и обществото.
- Духовност и естетизация на секса.
- Морален и правен контрол върху секса.
- Нравствена чистота.
- Правилно разбиране на възрастността като условие за включеност.

Не толкова като заключение, а като логическа поанта на тази статия може да се изведе думата "промяна". В случая става дума за промяна следваща хода на живота, за приспособяване на системата на възпитание към новите изисквания. Става дума за парадигмална промяна, определяща съвременното и бъдещо състояние на тази възпитателна система. Една необходима, мотивирана и наложителна промяна.

ЛИТЕРАТУРА

1. АРЕНД Х. *Сексуално развитие, сексуално поведение и контрацепция при подрастващите. Михайловград, 1989.*
2. БОСТАНЖИЕВ Т.,Х. ИЗРАЕЛ. *Полово възпитание. В: Теория на възпитанието - очерци. С., 1974.*
3. БОСТАНЖИЕВ Т., Д. ВАСИЛЕВ. *Проблеми на сексуалното и репродуктивно здраве и подготовката за семеен живот.Михайловград, 1989.*
4. ВЕРБ М.А., В.Г.КУЧЕНКО. *Въпроси на половото възпитание на учениците. В: Теория и методика на комунистическото възпитание.С.,1976.*
5. ИСАЕВ Д.Н.,В.Е.КАГАН. *Психологиена пола у детей. Л.,1986.*
6. КОЛЕСОВ Д.В. *Беседи о половом воспитании. М.,1986.*
7. КОН И.*Въведение в сексологията.С.,1990.*
8. ОБЩАЯ СЕКСОПАТОЛОГИЯ.*Под ред. Г.С.Васильченко.М.,1977*
9. ЧЕРНЕВ С.и др.*Теория на комунистическото възпитание.С.1984*
10. SOKOLUK W., D.ANDZIAK, M.TRAWINSKA. *Przysposobienie do zycia w rodzinie.W.,1987.*